

## L'ÚLTIMA VICTÒRIA CARLINA A LES COMARQUES TARRAGONINES; L'ACCIÓ DE VESPELLA DE GAIÀ

Al juliol de 1875 la tercera guerra carlina, que tantes expectatives havia despertat entre els partidaris d'aquesta opció política, arribava a la seva fi. La mort de molts dels seus líders durant els tres anys de guerra –el “Guerxo de la Ratera” a Senan, Francesch a Reus, Tallada a la Pobleta, “Basquetas” a Gandesa, el Nen de Prades a Xerta...– i l'exili d'altres clarificava el panorama permanent de guerra civil i les poblacions iniciaren de nou l'activitat agrícola i comercial d'abans del conflicte, encara que amb moltes precaucions.

La proclamació d'Alfons XII com a rei d'Espanya, el 31 de desembre de 1874, tingué efectes nocius per a la causa carlina al trencar l'esperit de total fidelitat a la bandera monàrquica de molts dels seus simpatitzants. Molts militars rebels ja no lluitaren amb l'entusiasme i el fervor que ho feren durant la República. Alguns es retiraren de la lluita i altres es passaren a les files alfonsines temptats per unes bones ofertes de promoció. Cal comprendre que eren molts els que combatien a les files del Pretendent per ésser només monàrquics o antirepublicans. Restaurada la monarquia no tenien cap raó per seguir actius en la guerra contra el govern.

Amb l'arribada del fill d'Isabel II moria la causa carlina. Seria una lenta agonia sense possibilitat de sortir-ne guanyadora. Els voluntaris decidiren, no obstant això, continuar les operacions i resistir l'enemic, més per principi i disciplina que per convicció de victòria.

A principis de 1875, el carisma de la guerra canvià radicalment a Catalunya. Martínez Campos fou nomenat capità general del Principat i ben aviat formà un exèrcit potent i preparat, dispost a acabar la guerra.

Aixecà Sometents i mostrà, des del primer moment, una decidida actitud per aniquilar les partides carlines. Ara, els governamentals lluitaran més organitzats i amb suport logístic. Una rera altra aniran caient les places fortes carlines a mans liberals. Aquesta autoritat militar centrarà tots els seus esforços per rendir el front català i dedicar tota l'atenció al Nord. Per aconseguir-ho no repararà en els mitjans. Una vegada serà l'indult el que afeblirà les partides carlines, altres el suborn o la col·laboració amb el govern francès.

El reconeixement del general Cabrera a la figura del nou monarca fou un altre cop de gràcia al carlisme combatent. A partir d'ara es produiran desercions importants que es traduiran en la petició d'indults o la fugida a França de molts voluntaris<sup>(1)</sup>.

Un dels primers decrets de Martínez Campos fou la publicació d'una àmplia amnistia per a tots els desertors de l'exèrcit perquè hi tornessin<sup>(2)</sup>. Aquest astut militar sabia que les files carlines es nodrien de pròfugs i desertors i aquest indult provocaria la descomposició interna de les partides a la vegada que crearia nombrosos problemes als caps per mantenir les unitats.

Ara la tàctica carlina per contrarestar les nombroses columnes liberals que perseguien els escamots fou la d'evitar qualsevol xoc a camp obert amb l'exèrcit liberal, millor preparat i equipat. Les poques guerrilles que encara subsistien es dividiren en petits grups i esquivaren, com pogueren, les tropes estatals<sup>(3)</sup>.

Després de la "Sorpres" de l'Aleixar, on caigueren presoners 207 voluntaris carlins i 23 oficials i caps i la batalla de Xerta que veié la desaparició del llegendari Nen de Prades, ferit mortalment durant l'acció, minvà l'activitat carlina<sup>(4)</sup>. Si aquests resultats adversos els afegim a la rendició dels castells de Flix i Miravet, les dues grans fortaleses que tenien els carlins a les comarques meridionals de Catalunya, el resultat de la

1. Pel desenvolupament de la tercera guerra carlina a les comarques tarragonines podeu consultar a CLEMENTE, J. C.: *Las guerras carlistas*. Edit. Península, Barcelona 1982; GRABOLOSEA, R.: *Carlins i liberals. La darrera carlinada a Catalunya*. Edit. AEDOS, Barcelona 1972; BOLOS, J.: *La guerra civil a Catalunya, 1872-1876*. Edit. Casulleras, Barcelona 1978; PALLERJA, R.: *Crònica de Reus (Memòria d'un septuagenari) 1868-1873*. Edit. La Premsa Nacional i Estrangera, Reus, 1935; VERNET, J. M.: *El sexenni revolucionari a la Selva del Camp 1868-1874*. Edit. CLR., Reus 1984; De diferents autors: *El carlisme i la seva base social*. Edit. Índex, Solsona, 1992; VALLVERDÚ, R.: *El suport de la Milícia Nacional a la revolució burgesa 1793-1875*. Edit. IER., Reus 1989, 2n. v.; MANENT, A.: *Cercós guerriller carlí al Baix Camp*. Edit. R. Dalmau, Barcelona 1979; PRATS, J.: *El carlisme sota la Restauració*. Edit. IET, Tarragona 1990.

2. BUTLLETÍ OFICIAL DE LA PROVÍNCIA DE TARRAGONA (BOPT), núm. 11, 15-1-1875.

3. DIARIO DE TARRAGONA (DT), núm. 42, 13-2-1875.

4. VALLVERDÚ, R.: "La batalla sorpresa de l'Aleixar. Anàlisi sociològic dels guerrillers carlins", a *El carlisme i la seva base social*, op. cit., p. 165 a 185.

guerra en aquestes contrades no oferia gaires dubtes. La desaparició dels caps més carismàtics féu aflorar, per primera vegada, nous capitostos que havien romàs dins l'anonimat de la partida durant tota la guerra. Alguns d'ells no foren acceptats pels seus subordinats que preferiren demanar l'indult i deixar la gavella.

A l'estiu de 1875, quan ocorregué la desgraciada acció de Vespella, els escamots que encara mantenien alguna activitat a les comarques tarraconines eren les partides de Baró i A. Mestres que recolliren els elements dispersos de les desfetes de l'Aleixar, Flix i Miravet i formaren el "Batalló Nou", amb 232 individus; les rondes del "Sastret" de Valls i el "Canastré" de Bràfim que amb 80 homes desenvolupaven les seves accions a la comarca de l'Alt Camp; la guerrilla del "Cargol" que es movia preferentment pels pobles del Tarragonès; la del Grau de la Morera que amb 200 homes recorria els pobles de la Conca de Barberà; els requetès dels germans "Pollastre" i Puig de Montbrió que amb 110 circulaven per la zona del Baix Camp i el Priorat i la partida del "Manyero" que s'havia desplaçat a les Garrigues, però algunes vegades feia incursions a les zones tarraconines<sup>5</sup>. Com es pot comprovar els guerrillers els dirigien caps sense experiència i carisma si exceptuem Baró i Mestres els quals havien combatut tota la guerra.

Aquestes partides no eren més que les restes d'aquelles que havien dominat i havien fet sentir el seu poder als pobles del Camp durant els tres llargs anys de guerra. El seu objectiu no era altre sinó el d'obtenir diners per a la subsistència. En aquests moments el pagament dels havers depenia del cobrament de les contribucions ja que no rebien cap altre tipus d'ajut. Es trobava el cas excepcional del ric propietari d'Alforja Josep A. Mestres que aportava de la seva pròpia hisenda el sou dels voluntaris, però en general estaven desemparats. Cada vegada els resultava més difícil entrar als pobles per la seva fortificació i la constant persecució que patien per part dels liberals. Per aquestes dates va sortir una corranda que resumia el seu estat anímic:

"Com avui no nos paguen  
Ni demà tampoc  
Si vénen les tropes  
No farem foc."<sup>6</sup>

5. LAS CIRCUNSTANCIAS (LC), diari reusenc, 15-7-1875.

6. *Ibidem*.

Així s'expressaven les poques forces carlines que encara romanien actives a l'estiu de 1875 quan succeïren els fets de Vespella i que tantes vides costaren a les rondes liberals d'Altafulla i Torredembarra.

## LA SORPRESA DE VESPELLA

El 27 de juliol, els comandants de les forces liberals que protegien els pobles d'Altafulla i Torredembarra reberen la comunicació d'un espia de la Riera que els assabentava de la presència d'un petit escamot carlí en aquesta població i que estava entretingut cobrant impostos de guerra entre els veïns. Immediatament es formaren les rondes i totalment equipats els voluntaris es reuniren a Torredembarra on el comandant major els explicà les últimes instruccions<sup>7</sup>.

Quan les rondes arribaren a la Riera comprovaren la veracitat de la notícia i sorprengueren el grupet de carlins que tan aviat com els descobrí fugiren en direcció a Vespella on es trobaven descansant les partides de Mestres, el Sastret i el Cargol, amb un total d'efectius que rondava els 250.

Envalentits els 70 voluntaris liberals per la ràpida fugida dels carlins decidiren de perseguir-los sense reparar en el perill que podien córrer, desitjosos d'anorrear l'escamot carlí. En arribar a la zona muntanyosa de Vespella, el gruix de la força carlina, que havia presenciada l'operació des de les altures de les muntanyes d'aquella població, es llençà contra la dèbil columna liberal i l'encerclà, amb relativa facilitat. Alguns efectius intentaren retirar-se cap Altafulla, però foren atacats per la seva rera-guarda per forces carlines emboscades i els envoltaren per complet. Tot seguit comença un combat desigual on s'emplearen armes blanques i de tota mena. Es lluità cos a cos i es presenciaren escenes horroroses que alguns cronistes de guerra rebutjaren de relatar.

A mesura que el cercle s'estrenyia alguns liberals ocuparen cases de veïns des d'on resistiren les escomeses dels guerrillers carlins. Cap al final de la topada només quedaren tretze mobilitzats a l'interior de l'església, els quals durant el combat havien protegit els seus companys i ara estaven disposats a morir abans de lliurar les armes als enemics. Però quan acaba-

7. Per aquest relat seguim la narració que en donen dels fets el DT, núm. 183, 31-7-1875.LC, núm. 169, 28-7-1875. També comenta l'acció el dietari anònim *Memorias acerca la guerra promovida por el partido carlista con el rey Amadeo*. Castellvell, i algunes notes del manuscrit de ca l'"Espitxaco" de la Riera de Gaià.

ren les municions es veieren obligats a parlamentar i accediren a les peticions dels caps carlins que els respectaren les vides a canvi de les armes.

El resultat d'aquesta acció fou de 25 mobilitzats i 2 carlins morts. L'endemà morí un altre carlí, greument ferit el dia anterior<sup>(8)</sup>. A més dels carlins s'endugueren 22 presoners, entre ells el capità de francs i l'alferes de l'Arboç. A Salomó s'improvisà un hospital de sang on quedarien ingressats 5 carlins i 3 liberals. El capitost "Cargol" envià el dia 29 un ofici al metge del Catllar per ordenar-li que es traslladés, amb brevetat, a una casa de camp coneguda per "Mas del Mestre" i guarís els ferits carlins i liberals que encara hi romanien<sup>(9)</sup>.

Durant alguns dies es cregué que havia mort en l'acció el capitost carlí Sastret de Valls a conseqüència d'algunes ferides de baioneta al peu i al coll. Confirmava aquesta notícia l'encàrrec d'un taüt de luxe que els carlins feren a un fuster de la Riera. Però aquesta petició era per un legitimista de Nulles mort en aquest combat. Dies més tard els periòdics hagueren de rectificar la notícia<sup>(10)</sup>. El cap carlí que realment fou ferit, encara que de forma lleu, era el "Canastré" de Bràfim que es veié obligat a separar-se uns quants dies de la partida que comandava i fou substituït temporalment pel Pauet dels Garidells<sup>(11)</sup>.

L'enterrament de les víctimes al cementiri de Vespella s'efectuà de forma que poguessin ésser reconeguts els cadàvers pels seus familiars quan els seus cossos fossin exhumats. Aquestes pèrdues humanes foren un cop molt dur per a les poblacions marineres d'Altafulla i Torredembarra on efectuaven els serveis. Un estat d'indefensió i de por va sorgir entre els seus veïns al comprovar el resultat d'aquella feroç topada quan, precisament, la guerra feia els seus últims badalls.

Aquesta victòria carlina fou pregonada, afalagada i aprofitada pels seus líders per aixecar la moral, molt decaiguda, dels guerrillers. Sens dubte féu revifar un xic la guerra en aquestes contrades i disminuï el nombre de carlins que cada setmana es presentaven a indult. Però era molt tard per fer canviar el desenllaç del conflicte. Entre les causes que encara retenien els voluntaris carlins a les partides cal destacar-ne la por d'alguns voluntaris, pròfugs de l'exèrcit, que temien la repressió dels militars; per altres era la incertesa d'ésser mal rebuts pels veïns del seu

8. Existeixen petites variacions a l'hora de comptabilitzar els morts. Cada font mostra una xifra diferent. El diari reusenc LC suma 26 morts liberals i 9 carlins entre ells la del líder carlí "Sastret" de Valls, notícia que rectificà uns dies després. En canvi, el DT presenta la xifra de 22 mòbils i 7 carlins caiguts. A l'Arxiu Parroquial de Salomó, al llibre "Baptismes, desposoris i òbits" núm. 8, consta que foren enterrats i reberen cristiana sepultura 25 liberals i 3 carlins.

9. Vegeu el DT, núm. 190, 8-8-1875.

10. Vegeu el diari LC del 28-7-1875.

11. DT, núm. 190, 8-8-1875.

poble, sabedors dels compromisos que havien adquirit durant la guerra; per uns quants fou l'honor personal allò que no els permeté lliurar les armes als enemics, malgrat els esdeveniments adversos; pels més adinerats i de més categoria social i política era la inquietud de no poder exercir el domini que gaudiren abans de la guerra i temien les represàlies dels seus jornalers i treballadors... Tots ells mantingueren encara la flama del carlisme a les nostres contrades, malgrat les escasses o nul·les possibilitats de victòria.

Uns mesos després, a finals de novembre, molts pobles tarragonins començaren a enderrocar les fortificacions del recinte interior aixecades, la majoria, al voltant de l'església i el campanar a fi de retornar a les autoritats eclesiàstiques els espais religiosos i poder celebrar-hi de nou el culte<sup>(12)</sup>.

La guerra s'acabava. La poca activitat carlina permeté a les autoritats provincials suprimir molts destacaments i totes les torres òptiques aixecades durant la contesa. Els carrabiners i la Guàrdia Civil retornaren als serveis que els eren propis. També es retiraren del parc de Tarragona els canons i les peces d'artilleria i foren traslladades a Barcelona les armes i municions emmagatzemades a Falset, Vila-rodona, Vimbodí i Vilafranca, junt amb els fusells presentats pels indultats. Les comunicacions fèrries i telegràfiques funcionaren amb normalitat i l'Ebre tornava a ésser navegable.

La tercera guerra carlina la donà per acabada a Catalunya el capità general, el 21 de novembre de 1875, tres mesos després de l'acció de Vespella i aquest esdeveniment fou celebrat a molts pobles de Tarragona<sup>(13)</sup>. A la muntanya encara es trobaven alguns escamots, petits grups procedents de partides residuals, més preocupats per la repressió liberal que de realitzar alguna acció de càstig contra algun poble.

La lluita continuà al Nord uns mesos més. Però D. Carles comprengué, després d'una sèrie de fracassos, que ni un miracle podia canviar aquella difícil situació. El 16 de febrer havia perdut dos santuaris carlins de gran importància: Montejurra i Estella. Dotze dies després travessava la frontera francesa amb 15.000 lleials que volgueren acompanyar-lo a l'exili<sup>(14)</sup>. Les muntanyes ploroses del Pirineu s'uniren a la seva tristesa

12. DT. Aquest diari enumera molts pobles de les nostres contrades que els últims mesos de l'any 1875 enderrocaren les fortificacions i obriren les esglésies al culte. Vegeu el diari dels dies 26-10-1875; 27-11-1875 i el del 15-12-1875. El del 27 de novembre apuntava "varios pueblos de la provincia de Tarragona han derrumbado ya las fortificaciones que servían para la defensa del recinto interior de los mismos que se levantaron generalmente alrededor de las iglesias...".

13. BÓPT, 21-11-1875.

14. CLEMENTE, J. C.: *Los carlistas*, Edit. Itsmo, Madrid 1990, p. 300.

però no pogueren impedir el crit de ¡Volveré! que emocionà i despertà esperances als seus acompanyants.

## EL RECONeixEMENT DE LES VÍCTIMES

Quan havien transcorregut tres anys i escaig del final de la guerra el subinspector militar de Tarragona decidí de rendir homenatge als voluntaris caiguts a Vespella. Després d'uns quants actes honorífics es procedí a la identificació dels cadàvers. Així el 12 d'abril de 1878 es procedí a l'exhumació dels morts i es feren públics els noms de cada un d'ells. Aquestes foren les víctimes d'aquesta acció:

### **Voluntaris carlins morts i enterrats al cementiri de Vespella<sup>(15)</sup>**

- Josep Parés. Era natural de Valls, pagès de professió. Comptava 18 anys d'edat.
- Agustí Casany i Plana. Natural de Nulles, pagès i propietari, solter. Tenia 24 anys.

El dia 28 de juliol, l'endemà de l'acció d'armes moria en una masia del terme del Catllar a conseqüència de les ferides rebudes:

- Josep Calaf i Coll. Natural de Bràfim, pagès solter. Tenia 19 anys.

### **Voluntaris liberals de les rondes d'Altafulla i de Torredembarra caiguts en aquesta acció<sup>(16)</sup>**

- Francesc Vivó i Fortuny. Natural de Reus, pagès, casat. Comptava 19 anys.
- Sebastià Santa Eugènia i Ros. Natural de Manresa, casat. Comptava 60 anys.
- Antoni Mora i Gol. Natural de Sta. Coloma de Queralt, solter. Tenia 23 anys.
- Francesc Vallet i Nogués. Natural de Reus, solter. Tenia 18 anys.

15. ARXIU PARROQUIAL DE SALOMÓ, "Llibre de baptismes desposoris i óbits des de 1852...", doc. 8.

16. Tots aquests voluntaris pertanyien a les "Rondes mobilitzades de Catalunya" creades pel capità general. Eren cossos professionals i els seus membres gaudien del mateix sou i tracte que els components de l'exèrcit regular. L'objectiu de la seva creació era el de protegir les viles i pobles del lloc on estaven aquarterats, a més de cobrir els punts estratègics de difícil defensa, sovint atacats pels carlins. Algunes vegades eren cridats pels comandants militars propers per engrössir les columnes de l'exèrcit quan aquestes realitzaven operacions de gran envergadura. Per això no cal estranyar que entre les baixes no figuri cap voluntari d'Altafulla o de Torredembarra, viles on regularment realitzaven tasques de defensa i protecció.

- Pere Blai i Morales. Natural de Reus, casat. Tenia 56 anys.
- Fortunat Baldrich i Rosell. Natural de Valls, solter. Era caporal primer de la ronda d'Altafulla.
- Joaquim Cartañà. Natural de Picamoixons, solter. Comptava 26 anys.
- Isidre Saperes i Moles. Natural d'Alió, solter. Tenia 26 anys.
- Marcel·lí Amorós i March. Natural de Vimbodí, solter. Tenia 17 anys.
- Miquel Nadal i March. Natural de Vimbodí, solter. Tenia 17 anys.
- Esteve Fort i Agudé. Natural de Vila-seca, solter, 40 anys. Era mòbil de la guarnició d'Altafulla.
- Josep Altés i Teixell. Natural de Riudecanyes, solter, 19 anys. Pertanyia al destacament d'Altafulla.
- Salvador Pons i Vila. Natural de Sta. Coloma de Queralt, solter, 22 anys. Mòbil de la ronda de Torredembarra.
- Llorenç Jané. Natural de les Borges Blanques, espartenyer, casat, 36 anys. Pertanyia a la ronda de Torredembarra.
- Eusebi Duran. Natural de Barcelona, solter, 25 anys. Era mòbil de la ronda de Torredembarra.
- Pau A. Solé i Oliva. Natural de Reus, serraller, solter. Tenia 21 anys.
- Nazari Clemente i Corbestre. Natural de Tauste, districte Tarazona. Pagès, solter, 22 anys.
- Josep Ramon i Vila. Natural de Lladó (Girona). Solter, teixidor, 21 anys.
- Roc Berile i Martínez. Natural de Barbonera (Sòria), solter, 22 anys.
- Nicolau Esquefe i Pallarda. Natural d'Alfaraz (València), solter, 16 anys.
- Joan Barceló i Tribada. Natural de Lladó (Girona), solter, 20 anys.
- Climent Anglada i Vina. Natural de Campdevàrol (Girona), 18 anys.
- Joan Varnillas i Pich. Natural de Manresa, solter, 32 anys.
- Josep Mata i Raspall. Natural d'Esparraguera, solter, 19 anys.

En aquesta relació de baixes es pot comprovar una gran heterogeneïtat d'oficis i d'edats. Entre els voluntaris liberals caiguts en aquesta acció que expressen la seva professió, anterior a la guerra, s'hi troben fusters, teixidors, espartenyers, serrallers i sobretot pagesos. També són variades les edats d'aquests combatents que oscil·len entre els 15 anys del més jove i 60 del més vell. Els anys condicionen, com és natural, l'estat civil i el nombre de fills. En realitat es tractava d'un grup social format per menestrals i pagesos allistats a les milícies liberals més atrets per la seguretat de cobrar un sou, en uns moments de forta recessió econòmica, que no pas per convicció ideològica. Tant els menestrals com els treballadors del camp havien estat llançats a un brutal sistema de proletarització, víctimes els primers de la Revolució Industrial i el Maquinisme, i els altres d'unes estructures agràries que no afavoriren els seus interessos.



Poc podem esbrinar sobre l'estrat social dels voluntaris carlins morts quan només en tenim tres exemples. Però sí que apunten unes diferències significatives respecte els liberals si analitzem la seva procedència i que es repeteixen en totes les classificacions i escorcolls efectuats durant la guerra<sup>17</sup>. Mentre la majoria de voluntaris legitimistes gaudien d'una profunda vinculació a la terra que lluitaven essent coneguts, molts d'ells, pels veïns dels pobles on desenvolupaven l'acció –la majoria havien passat la seva vida al poble o la comarca que l'havia vist néixer– els batallons governamentals estaven compostos per soldats originaris de diversos llocs de l'estat espanyol amb serioses dificultats idiomàtiques i de comprensió. Les rondes mobilitzades creades pel capità general del Principat estaven integrades majoritàriament per catalans, però el fet de procedir de punts molt allunyats dels pobles on prestaven serveis els creava serioses dificultats a l'hora d'encertar la tàctica més idònia pel desconeixement de la topografia que trepitjaven. Això ens fa comprendre com uns 2.000 carlins escampats per les comarques de Tarragona i de l'Ebre pogueren resistir, durant quasi quatre anys i en alguns casos destruir a unes forces governamentals que en moltes ocasions els triplicaven o quintuplicaven el nombre d'efectius.

Robert Vallverdú i Martí

17. VALLVERDÚ, R.: *La tercera guerra carlina a les comarques meridionals de Catalunya*. Inèdit, 1993. En aquest estudi són analitzats 1484 voluntaris carlins tarragonins i es comprova com el 85% són originaris dels pobles de la Catalunya sud.